

КРИЗА ІДЕНТИЧНОСТІ «МАЛЕНЬКОЇ ЛЮДИНИ» В ХУДОЖНІХ ТВОРАХ В.Г. КОРОЛЕНКА

Анотація

В даній статті на матеріалі творів В.Г. Короленка досліджується проблема кризи ідентичності особистості в переломні епохи. Відзначаються фактори, що спричинюють кризу ідентичності, зокрема, зміни у соціокультурній системі, а також позитивні її наслідки, а саме: забезпечення можливості нововведень – нових традицій, соціальних ролей, норм і зразків поведінки.

На прикладі короленківських героїв простежується трансформація образу «маленької людини», започаткованого гоголівською «Шинеллю», та теми «принижених і знедолених», до якої зверталися письменники-реалісти (Ф.М. Достоевський, М.О. Некрасов та ін.). У творах В.Г. Короленка ця традиційна для російської літератури тема переростає в тему протесту, що зумовлено кризою ідентичності так званої «маленької людини».

***Ключові слова:** В.Г. Короленко, ідентичність, криза, переломна епоха, образ, тема, «маленька людина».*

Summary

The paper explores the problem of identity crisis in a critical era on the material of the stories of V.G. Korolenko. This work studies factors that cause the identity crisis, in particular, changes in the socio-cultural system, as well as its positive consequences, namely: providing opportunities for innovation - new traditions, social roles, norms and patterns of behavior.

The example of Korolenko's heroes shows the transformation of the image of the "little man" initiated by Gogol's "The Overcoat" and the theme of "humiliated

and disadvantaged", which was explored by realist writers (F.M. Dostoevsky, M.O. Nekrasov, etc.). In the works of V.G. Korolenko this traditional theme for Russian literature grows into a theme of protest, due to the identity crisis of the so-called "little man".

Key words: *V.G. Korolenko, identity, crisis, critical era, turning point, image, theme, "little man".*

В останні десятиріччя у літературознавстві посилилася увага до феномену «перехідного мислення» – кризового періоду в літературі, пов’язаного з пошуком нових форм зображення дійсності. Найбільш активним періодом формування нових стилів дослідники вважають кінець XIX – початок XX століття.

Ідентичність (від лат. *identicus* – тотожність) – багатозначний загальнонауковий термін. Становлення сучасної парадигми розуміння терміна «ідентичність» пов’язане з психоаналізом. Ідентичність набувається людиною в ході індивідуального розвитку самосвідомості і є результатом психологічних процесів соціалізації, ідентифікації, особистісної інтеграції по мірі засвоєння індивідом соціокультурних зразків, норм, цінностей тощо. Самоідентифікація особистості може змінюватись протягом життя. Можлива втрата індивідом ідентичності. Головними факторами, що спричинюють кризу ідентичності можуть бути вікові (наприклад, криза перехідного віку) або соціокультурні зміни. Втрата ідентичності проявляється в таких явищах, як відчуження, маргіналізація, рольові конфлікти та ін. У період змін у соціокультурній системі криза ідентичності може мати як негативні, так і позитивні наслідки, а саме: забезпечення можливості нововведень – нових традицій, соціальних ролей, норм і зразків поведінки, адаптації індивідів до змін тощо [5]. Переломні історичні епохи, якою є кінець XIX – початок XX століття, призводять не лише до кризових суспільних явищ, а й до кризи ідентичності особистості, що, в свою чергу, знаходить відображення в мистецтві, зокрема, в літературі.

Саме на цей кризовий період припадає творча діяльність В.Г. Короленка, якого по праву вважають продовжувачем традицій класичного реалізму. Однак характерні риси модернізму, зокрема, неоромантичної поетики, притаманні і його творчості (слід зазначити, що сам термін «неоромантизм», що характеризує одну з модерністських течій, виник значно пізніше – у другій половині ХХ століття). Ніцшеанський ідеал «сильної особистості», що став однією з визначальних рис неоромантичної естетики, знайшов своєрідне втілення в образах короленківських героїв.

В даній статті ми маємо на меті простежити трансформацію образу «маленької людини», започаткованого М.В. Гоголем, та теми «принижених і знедолених», до якої зверталися письменники-реалісти (відомий вислів, приписуваний Достоевському: «Всі ми вийшли з гоголівської «Шинелі»).

У творах В.Г. Короленка ця традиційна для російської літератури тема отримує несподіване продовження, переростаючи в тему протесту. Одним з перших протестуючих принижених і знедолених можна вважати Макара з оповідання В.Г. Короленка «Сон Макара». Образ Макара стоїть в одному ряду з такими типовими для класичного реалізму образами «маленьких людей», як герой гоголівської «Шинелі» Акакій Акакійович Башмачкін, Макар Дєвушкін з роману «Бідні люди» Достоевського. Короленківський герой, як і вони, «работал <...> страшно, жил бедно, терпел голод и холод», його «гоняли всю жизнь! Гоняли староста и старшины, заседатели и исправники, требуя подати; гоняли попы, требуя ругу; гоняли нужда и голод; гоняли морозы и жары, дожди и засухи, гоняла промёрзшая земля и злая тайга!..» [2, с. 18, 37].

Однак в його душі вже зріє протест проти соціальної несправедливості, хоча на «бунт» він наважується тільки уві сні. Він ще далекий від перемоги, це тільки перемога над самим собою, над своєю рабською самосвідомістю. Однак і в «голосі» «маленької людини» вже звучать ноти протесту. Мотив сну, характерний для жанру святочного оповідання (започаткованого Ч. Діккенсом), в даному творі не отримує традиційної «щасливою» розв'язки.

Фінал оповідання реалістичний – герой помирає, оскільки смерть для нього є єдиною можливістю позбавлення від тягот життя.

Такою ж «маленькою людиною», що зважилася на протест, є і герой оповідання «Ат-Даван» – станційний доглядач Кругліков. В Сибір він потрапив «через кохання» – він стріляв в свого начальника, який хотів одружитися з його нареченою. Його вчинок не виглядав героїчним, він стріляв ззаду, боячись, щоб суперник його не побачив. Цей випадок назавжди зламав не тільки кар'єру, а й долю героя. Однак ні ці драматичні події, ні наступні роки жалюгідного існування не позбавили його людської гідності. І він знову вирішується на «бунт», вимагаючи від місцевого «Тойона» (начальника), грози ямщиків-якутів і станційних наглядачів, визначену законом плату за прогони. В.Г. Короленко показує читачеві «маленьку людину» в «момент героїзму», який, за його висловом, «хотя бы и в микроскопических дозах всё же присутствует в каждой почти душе...» [3, с. 28].

На відміну від «маленьких людей» Макара і Круглікова, герої «оповідань про бродяг» – сильні особистості, які відкрито кидають виклик суспільству, не бажаючи визнавати його законів і живучи за покликом власного серця. Образи короленківських бродяг сповнені трагізму. Це, за висловом Г.А. Бялого, «ізгої і парії, вирвані з суспільства цілком і остаточно, які не мають ні можливостей, ні шляхів до повернення в середовище, яке відкинуло їх. Це люди, близькі до народу і одночасно далекі від нього; скривджені і в той же час кривдники; страшно пригноблені і разом з тим нерідко хижакі; люди, які викликають відразу своїми антисоціальними інстинктами і в той же час втілюють собою докір суспільству» [1, с. 609-610]. Зображуючи своїх героїв, Короленко прагне показати не лише певний соціальний тип, а окрему людську долю, особисту трагедію. Підкреслюючи соціальну обумовленість характерів і доль бродяг, письменник частково романтизує їх образи. Він виділяє ті їх індивідуальні риси, які викликають симпатію до них, – відчайдушність Степана («Марусина заїмка») і Василя («Соколинець»), прагнення до справедливості Федора Силіна («Убивець») і

Федора Безпритульного («Федір Безпритульний») та їх невтрачену здатність до співчуття. Письменник намагається розкрити ту душевну трагедію, яку пережили герої його творів, і прагне показати, що і їм властиві людські почуття, що і у них є свої прагнення.

Вже сам вибір предмета зображення був на той час новаторським. Письменник одним з перших в російській літературі звертається до образу маргінальної особистості. В європейській літературі демократичні тенденції виникли значно раніше, ще в творах письменників-романтиків початку ХІХ століття. Досить згадати «двір чудес» в романі В. Гюго «Собор Паризької Богоматері» або образи знедолених з його однойменного роману. З письменників-реалістів значну увагу цій проблемі приділяє Ч. Діккенс в романах «Пригоди Олівера Твіста», «Девід Копперфілд».

Для тодішньої російської літератури проблематика і образи, до яких звернувся Короленко в «оповіданнях про бродяг», були нетиповими. Сучасник Короленка Д.С. Мережковський, пов'язуючи їх з розвитком теми «принижених і знедолених» як однієї з улюблених тем російських класиків (Достоевського, Некрасова), водночас відзначає оригінальність героїв В.Г. Короленка. Герої Достоевського і Некрасова смиренні і пасивні по відношенню до соціальної несправедливості, вони «йдуть на страту без нарікання, без протесту, навіть майже без усвідомлення образи, як ягнята, ведені на заклання», і єдиний їх захист – співчуття, викликане їх приниженням і християнським смиренням. Створений Короленком тип принижених має зовсім інший характер. Його герой – бунтівник і протестант. Мережковський підкреслює, що в голосі короленківських знедолених чуються ноти не страху, не приниження і покори, а протесту. Короленко навмисно обирав типи своїх принижених серед найбрудніших «покидьків суспільства», в середовищі злочинців, бродяг, жебраків, каторжників, «і у нього в перший раз ці знедолені заявляють людські права» [4, с. 60, 62].

Таким чином, В.Г. Короленко на прикладі своїх героїв («маленьких людей», маргіналів) демонструє кризу ідентичності особистості в переломну

епоху, зумовлену соціокультурними змінами в суспільстві на межі ХІХ–ХХ століть.

Список літератури:

1. Бялый Г. А. «Открыть значение личности на почве значения массы...» В. Г. Короленко и М. Горький / Г. А. Бялый // Русский реализм. От Тургенева к Чехову: [монография]. – Л. : Сов. писатель. Ленингр. отд-ние, 1990. – С. 593–632.
2. Короленко В. Г. Избранные письма : в 3 т. / В. Г. Короленко.– М. : ГИХЛ, 1936. – Т. 3. – 284 с.
3. Короленко В. Г. Сон Макара / В. Г. Короленко // Собрание сочинений в 5-ти т.– Л.: Художественная литература, 1989. – Т. 1. – С. 177-204.
4. Мережковский Д. С. Рассказы Вл. Короленко. / Д. С. Мережковский // Акрополь: Избр. лит.-критич. статьи. – М. : Кн. палата, 1991. – С. 58–85.
5. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Ідентичність_\(психологія\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Ідентичність_(психологія))